

WALDEMAR KOPCZYŃSKI

Muzeum Narodowe
Szczecin

ARTUR IMMANUEL HAZELIUS (1833–1901) — TWÓRCA
NORDISKA MUSEET I SKANSENU W SZTOKHOLMIE.
KSZTAŁTOWANIE PODSTAW INSTYTUCJONALNYCH
W MUZEALNICTWIE ETNOGRAFICZNYM SZWECJI
W DRUGIEJ POŁOWIE XIX WIEKU

1. Artur Hazelius nieznan w Polsce?

W roku 1972 w wydawnictwie Muzeum Narodowego Rolnictwa w Szreniawie ukazała się książka *Muzea skansenowskie w Polsce*. Praca jest zbiorem artykułów omawiających zagadnienia muzealnictwa skansenowskiego w Polsce. Jeden artykuł poświęcony został zarysowi historycznemu muzeów na wolnym powietrzu w Europie. Autorem tego artykułu jest A. Gólski, który omawiając działalność A. Hazeliusa i powstanie Skansenu w Sztokholmie, przedstawia mylne informacje o biografii twórcy Skansenu. Cytowany autor w podrozdziale zatytułowanym *Działalność Arthura Hazeliusa i powstanie Skansenu w Sztokholmie* podaje błędną datę śmierci A. Hazeliusa, tj. 1891 rok. A. Gólski pisze „W roku 1891 skansen został otwarty dla publiczności. W tym samym roku umiera Hazelius” (s. 18). W rzeczywistości zmarł on 10 lat później, w roku 1901. Czytając publikację A. Gólskiego, odnaleźć można inne błędy merytoryczne, świadczące o nieznanym zarówno geografii Szwecji (autor pisze o regionie Denmark, który w rzeczywistości nie istnieje), jak i biografii A. Hazeliusa. Ponadto wyraz „Skansen” jest nazwą własną instytucji działającej w Sztokholmie i dlatego powinien być pisany w języku polskim z dużej litery, chyba że dotyczy typu muzeum na wolnym powietrzu, wzorowanego na stworzonym przez Hazeliusa.

Także w pracy J. Czajkowskiego *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*, wydanej przez Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, informacje o A. Hazeliusie i Skansenie są niepełne. Autor pisze np. „Nie wiemy, czy i na jakie trudności natrafiał Hazelius w realizacji swojego pomysłu” (s. 17). Zachowały się jednak listy, notatki i wspomnienia A. Hazeliusa dotyczące idei powstania Skansenu i Nordiska museet, które znajdują się w Nordiska museets arkiv w Sztokholmie. Z nich dowiadujemy się szczegółowo o planach

i realizacji Skansenu. J. Czajkowski wprowadza także nieścisle nazewnictwo, pisząc np.: „W 1885 r. zakupił Hazelius farmę Mora w prowincji Dalarna, którą w 1890 roku przeniesiono na teren przyszłego muzeum” (s. 254). Mora to nie nazwa farmy, to nazwa miejscowości! Wymieniony przez J. Czajkowskiego zakupiony obiekt pochodził w rzeczywistości z miejscowości Östnor w parafii Mora (Baehrendtz, 1980, s. 27) i stanowi przykład drewnianego budownictwa prowincji Dalarna.

Zaledwie stronę poświęcił A. Hazeliusowi inny autor, A. Zaręba, w artykule *Uwagi o muzeach skandynawskich* zamieszczonym w „Ludzie” w 1954 roku. Zauważa w nim, że „terytorialnie Skansen rozrósł się dzięki staraniom następców Hazeliusa” (s. 1147). To jednak właśnie dzięki staraniom i niebywałemu poświęceniu samego Hazeliusa Skansen poszerzył swój areal. Wspomnę o tym w dalszej części pracy.

Postaci A. Hazeliusa poświęcił niewiele miejsca J. Bujak w wydanej w 1975 roku pracy *Muzealnictwo etnograficzne w Polsce (do roku 1939)*. Autor zwraca uwagę na nowatorskie rozwiązania A. Hazeliusa dotyczące ekspozycji budownictwa ludowego wraz z jego naturalnym wyposażeniem, które realizował na podstawie pomysłu zaczerpniętego ze światowej wystawy wiedeńskiej zorganizowanej w 1873 roku. Autor konstatuje, że „w związku z umieszczeniem na wystawie oryginalnych budynków chłopskich nasuwa się przypuszczenie, że w tej to właśnie ekspozycji „budownictwa ludowego” można doszukiwać się początków ruchu skansenowskiego realizowanego w pełni w kilka lat później, tj. w latach siedemdziesiątych ub. stulecia przez wielkiego miłośnika kultury ludu szwedzkiego Artura Hazeliusa (1833–1901)” (Bujak, 1975, s. 21). To prawda, niemniej A. Bujak myli się, pisząc o latach siedemdziesiątych jako początkach muzealnictwa skansenowskiego. Idea ta rozwija się w latach osiemdziesiątych, tj. w okresie wielkiego przełomu w technikach tworzenia obrazu. A. Hazelius dostrzegał pedagogiczne znaczenie obrazu (fotografii i rysunku) i umiejętnie wykorzystywał to w swoich wystawach.

Zasługom Hazeliusa w działalności na polu ochrony zabytków architektury, przez przenoszenie obiektów na teren muzeów i zabezpieczanie ich przed zniszczeniem, niewiele uwagi poświęca M. Pokropek w swojej pracy *Budownictwo ludowe w Polsce* (1976). Zdawkowo traktuje zasługi i działalność A. Hazeliusa T. Barucki (1989). Nieścisle informacje o A. Hazeliusie podaje B. Tretet w krótkim artykule *Muzea pod otwartym niebem* zamieszczonym w pracy zbiorowej *Muzealnictwo* pod red. T. Dobrowolskiego i S. Komornickiego z roku 1947. B. Tretet pisze w nim, że Skansen w Sztokholmie założony został przez „lekarza z zawodu, dr Artura Hazeliusa” (s. 194). Zastanawiające, skąd cytowany autor zaczerpnął tak mylne informacje o zawodzie Hazeliusa. Jak wiadomo, A. Hazelius nie był lekarzem, posiadał doktorat z filologii skandynawskiej.

O A. Hazeliusie wzmiankuje artykuł A. Drzewieckiej–Banaszak pod tytułem *Etnologia w Szwecji. Zarys rozwoju i współczesna organizacja*, w któ-

Fot. 1. Portret A. Hazeliusa (1833–1901).
Ze zbiorów Nordiska museet w Sztokholmie.

rym autorka słusznie uważa A. Hazeliusa za twórcę muzealnictwa etnograficznego w Szwecji (Drzewiecka–Banaszak, 1979, s. 61). Jednak i w tej pracy wkraśl się błąd związany z datą założenia Skansenu. Autorka błędnie wskazuje na rok 1890, podczas gdy otwarcie Skansenu nastąpiło rok później.

Ten krótki przegląd informacji o A. Hazeliusie i jego działalności, zaczerpnięty z polskiej literatury etnograficznej i muzealnej, wskazuje, jak często, pisząc o nim, popełniano błędy. Można śmiało powiedzieć, że postać Hazeliusa wymaga w Polsce nowego przedstawienia. Temu celowi poświęcam niniejszy artykuł.

2. Artur Hazelius — zarys biografii

Informacje dotyczące życia i działalności A. Hazeliusa (fot. 1), znane w Szwecji, są bardzo bogate i zróżnicowane. Do głównych dzieł traktujących w sposób nader szczegółowy o życiu i działalności A. Hazeliusa należy zaliczyć opracowania F. Böök (1923), A.M. Holmgren (1928) oraz G. Berg (1933). Z 1933 roku pochodzi także opracowanie V. Levin i S. Behm, zamieszczone w roczniku Nordiska museet „Fataburen” w setną rocznicę urodzin A. Hazeliusa. Z najnowszych opracowań poświęconych postaci Hazeliusa należy wymienić pracę I. Bergman (1999) oraz doskonały zbiór artykułów autorstwa B. Nyström, E. Stavenow–Hidemark, S. Sörlin, C. Hammarlund–Larsson, H. Medelius, J. Berg, zawartych w jubileuszowym wydawnictwie Nordiska museet *Nordiska museet under 125 år* („Nordiska museet w ciągu 125 lat”) z roku 1998.

Oprócz wymienionych prac, stanowiących doskonałe źródło informacji, istnieje imponująca liczba krótkich przyczynków i artykułów rozrzuconych po fachowych periodykach muzealnych i etnograficznych.

Należy jednocześnie pamiętać, że bezpośrednim źródłem poznania postaci A. Hazeliusa i jego dzieła jest niewątpliwie Nordiska museets arkiv, będące bogatym zbiorem jego listów, notatek, zapisków, dzienników, listów do niego. Archiwum Hazeliusa (Hazeliusarkivet) stanowi doskonały przykład pracy wielu pokoleń archiwistów i muzealników szwedzkich zatrudnionych w Skansenie i Nordiska museet w Sztokholmie. Hazeliusarkivet do roku 1963 znajdowało się w Skansenie. Od 1993 roku Archiwum Hazeliusa działa w nowym, odrestaurowanym budynku archiwum Nordiska museet, tzw. Garnisonen przy Linnegatan 89.

Artur Immanuel Hazelius urodził się 30 listopada 1833 roku w Sztokholmie w domu przy Surbrungatan 45, który w roku 1926 przeniesiono do Skansenu, gdzie prezentowany jest zwiedzającym jako „dom Hazeliusa” (fot. 2). W 1926 roku w „Fataburen”, wydawanym przez Nordiska museet, G. Selling pisał między innymi — „Obecnie przenosi się budynek na wzgórze Skansenu, nie tylko na pamiątkę Artura Hazeliusa, twórcy Nordiska museet i Skansenu, ale także

Fot. 2. Dom, w którym urodził się A. Hazelius. Skansen w Sztokholmie.
Fot. W. Kopczyński.

jako wspomnienie Sztokholmu, który przeminął” (Selling, 1926, s. 98). Wczesne dzieciństwo A. Hazelius spędził w Sztokholmie, mieszkając przy Mäster Samuelsgatan, stąd, jak podkreśla, V. Almqvist — „Artur Hazelius był dzieckiem stolicy, ale pochodził zarówno od strony ojca, jak i matki od krewnych z północy” (1903, s. 3). Przeglądając współczesną mapę Sztokholmu, próżno szukać wymienionych adresów i obiektów, gdzie przebywał A. Hazelius. Sztokholm się zmienił. Dzisiaj najbardziej znanymi miejscami jego stałej obecności pozostają Skansen i Nordiska museet.

Rodzicami A. Hazeliusa byli Johan August Hazelius i jego żona Lovisa z domu Svanberg, pochodząca z rejonu Ångermanland. Krewni ze strony ojca wywodzili się z warstwy chłopskiej i poświęcili się pracy duszpasterskiej w parafii Hassela w Hälsingland (Kopczyński, 2001, s. 29). Ojciec A. Hazeliusa był wojskowym topografem, oficerem Korpusu Inżynierskiego w randze generała-majora, wykładowcą w Wyższej Szkole Artylerii w Marieberg oraz posłem niezależnym do parlamentu szwedzkiego — Riksdagu. To właśnie od ojca — jak podkreślał po jego śmierci A. Hazelius — „otrzymał w spadku patriotyzm (*fosterlandskärlek*) i niezależność (*självständighet*)” (Berg, 1933, s. 10). Młody A. Hazelius dorastał do ósmego roku życia w Sztokholmie, aby następnie kilka lat spędzić we wsi Hannäs w Småland u przyjaciela ojca z lat młodości, wikarego T.R. Ekenstama. Ojciec, wysyłając ośmioletniego Artura na wieś, był przekonany, że wyjazd ze Sztokholmu i pobyt na wsi

pozytywnie wpłynęło na rozwój duchowy i intelektualny młodego człowieka (Bergman, 1999, s. 6). W tej decyzji odnajdujemy wpływy idei poety i przyjaciela Johana Hazeliusa, C.J. Love Almquista, który zrażony życiem w Sztokholmie, nabył wiejską posiadłość w prowincji Värmland. Przebywając w regionie Småland, młody Artur Hazelius zdobywał wiedzę „o wiejskim życiu i pracy” (Berg, 1933, s. 5). W listach do ojca pisał, że „przebywać na wsi jest wszelako pożyteczną rzeczą” (Berg, 1933, s. 6). W jego pamięci pobyt na prowincji, obserwacja wiejskiego życia i tradycji, przyjaźń z wikarym i jednocześnie wychowawcą T.R. Ekenstamem, będą powracać co jakiś czas w dorosłym życiu. Z całą pewnością okres spędzony na wsi i wśród społeczności wiejskiej skłoni szesnastoletniego Hazeliusa do pierwszych prób i porównań rzeczywistości wiejskiej i miejskiej (Bergman, 1999, s. 9). Opuszczając Hannäs, Hazelius pozostawia po sobie miłe wspomnienia. W jednym z listów do ojca T.R. Ekenstam napisał — „Bóg dał tobie dobre dziecko” (Holmgren, 1928, s. 9).

W 1847 roku Artur Hazelius wraca do Sztokholmu i podejmuje naukę w Nya Elementarskolan. Był uczniem pracowitym i odpowiedzialnym, a naukę traktował jako „źródło do ziemskiego i niebiańskiego błogosławieństwa”. (Holmgren, 1928, s. 15). To były czasy reform w szkolnictwie szwedzkim, w których czynny i bezpośredni udział brał jego ojciec Johan Hazelius.

W początkach lat 50. XIX wieku zaczyna się w Szwecji „moda” na piesze wędrówki po prowincji, co w konsekwencji doprowadzi do powstania w 1885 roku ogólnoszwedzkiej organizacji — Szwedzkiego Towarzystwa Turystycznego (Svenska Turistföreningen). W czerwcu 1852 roku razem ze swoim przyjacielem Ahlbergiem, synem proboszcza z Norrlandu, Artur Hazelius wyrusza na pieszą wędrówkę po prowincji Jämtland, co wyraźnie wpłynęło na jego „duchowy rozwój” (Berg, 1933, s. 7). W trakcie owej „wędrówki przez Szwecję” Hazelius kreśli pierwszy w życiu opis — obraz zagrody wiejskiej O. Larssona — Tullus w Jämtland, gdzie znajdują się zabytkowe piece, obrazy i malowidła ściennie. Przebywał w miejscowości Ragunda, słynącej z pięknego kościoła średniowiecznego, wykonanego z szarego i czerwonego granitu. Szczegółowy zapis tej letniej wędrówki znajduje się w pamiętniku z podróży, który prowadził młody Hazelius (Nordiska museets arkiv; Hazeliusarkiv, vol. F1:2). Wyprawa do Jämtland była pierwszą długą wędrówką po prowincji szwedzkiej, którą odbył A. Hazelius, zanim zaczął studiować na renomowanym, najstarszym uniwersytecie szwedzkim w Uppsali. Oprócz Jämtland odwiedza także Dalarnę, do której tak często będzie powracał w czasie tworzenia Nordiska museet, a później Skansenu i gdzie odnajdzie wśród mieszkańców wsi oddanych jego idei przyjaciół i współpracowników.

W maju 1854 roku A. Hazelius zdał egzamin na uniwersytet w Uppsali i jesienią tego roku podjął studia nad literaturą i językami skandynawskimi. Podczas studiów Hazelius zetknął się z popularną w tym okresie w Szwecji ideą skandynawizmu. Ta bliska jemu idea przekształciła się w szeroki ruch

traktujący kraje skandynawskie jako jedność. Największy rozkwit skandynawizmu przypadał właśnie na lata studiów A. Hazeliusa. W tym czasie ukazywało się nordyckie czasopismo „Brache och Idun” i rozwijała się owocna współpraca krajów skandynawskich w dziedzinie sztuki, literatury, szkolnictwa, prawodawstwa i ekonomii. Skandynawizm spopularyzował piesze wędrówki mieszkańców miast po terenach wiejskich w celu bezpośredniego obcowania z naturą i kulturą ludową. A. Hazelius był zwolennikiem skandynawizmu, co manifestował podczas zlotów studentów skandynawskich, m.in. w 1856 roku w Uppsali. Podczas tego zlotu jego uczestników podejmował uroczystym obiadem król Szwecji Oskar I, co podkreślało rangę studenckiego spotkania. Spotkanie studentów w 1856 roku było ważnym wydarzeniem w historii Skandynawii XIX wieku (Böök, 1923, s. 63). Podczas studiów A. Hazelius kontynuując letnie wędrówki po szwedzkich wioskach, a jego zainteresowania tradycyjną kulturą chłopską i przyrodą szwedzką nabierają regularnego charakteru. Charakterystyczną rzeczą w jego życiu stają się trwałe przyjaźnie z chłopami i wiejskimi rodzinami. W tym czasie poznaje norweskiego powieściopisarza i dramaturga Björnsterne Björnsona, twórcę norweskiego hymnu narodowego i autora powieści o tematyce ludowej. Zarówno Hazelius, jak i Björnson odegrały pierwszoplanową rolę w historii kultury Szwecji i Norwegii. Te pierwsze kontakty Hazeliusa z kulturą norweską zaowocują w późniejszym okresie regularnymi kontaktami z T. Leifsonem Bolkesjö, który w jego imieniu dokonywał zakupów obiektów sztuki ludowej na terenie Norwegii (Berg, 1933, s. 75). W ten sposób A. Hazelius stawał się założycielem wspaniałych zbiorów etnograficznych, które gromadził i prezentował na organizowanych przez siebie wystawach w Nordiska museet w Sztokholmie.

Po ukończeniu studiów w 1860 roku za namową ojca powraca do Sztokholmu i podejmuje pracę jako nauczyciel w znanej sobie szkole Nya Elementarskolan, aby kilka lat później przejść do Wyższego Seminarium Nauczycielskiego (Högre Lärarinneselementarläroverket). W tym okresie praca A. Hazeliusa skupiała się na zagadnieniach związanych z zasadami ortografii w języku szwedzkim i problematyką literatury skandynawskiej (Berg, 1933, s. 20). A. Hazelius poświęca się zawodowi nauczyciela i lektora, angażuje się w prace nad szkolnictwem szwedzkim, współtworząc *Wypisy do szkoły podstawowej (Läsebok för folkskolan)* i wydając własne opracowania — *Lektury ojczyście dla dzieci i młodzieży (Fosterländsk läsning för barn och ungdom)* i *Szwedzka czytanka ludowa (Svensk folkläsning)* (Berg, Nyström, 1998, s. 55).

W 1868 roku A. Hazelius rozstaje się z działalnością w zawodzie nauczyciela i koncentruje się na zajęciach związanych z oświatą ludową, językoznawstwem i kształceniem powszechnym. Szczególnym obszarem jego zainteresowań pozostają badania nad zasadami ortografii w językach skandynawskich. W międzyczasie, w 1864 roku, A. Hazelius żeni się z Sofi Grafström (1839–1874), córką pastora (dziekana) z Umeå w Norrlandzie. Nowożeńcy zamieszkali w Sztok-

holmie przy Kammakargatan. S. Grafström będzie mu towarzyszyła w wyprawach do Dalarny, gdzie A. Hazelius utrzymywał zażyłą znajomość z B.E. Olsso-nem z Vinäsby i jego żoną A. Matsdotter. Podróże do Dalarny i podpatrywane wiejskie, codzienne życie mieszkańców prowincji miało bezpośredni wpływ na podjęcie decyzji o gromadzeniu i ratowaniu zabytkowych obiektów.

Dużą rolę u A. Hazeliusa w powstaniu i kontynuacji myśli o ratowaniu dziedzictwa narodowego Szwecji odegrały trzy postacie. Pierwszą z nich był N.G. Djurklou (1829–1904), który już w 1856 roku, a więc podczas studiów A. Hazeliusa, stworzył stowarzyszenie „dla zbierania zabytków i ratowania języka prowincji Närke”. Drugą A. Mendelgren (1813–1879) z jego dokonania-mi w ratowaniu zabytków, które były bliskie działaniom A. Hazeliusa. Najbar-dziej jednak widoczny wpływ na jego patriotyczną postawę wobec rodzimej tradycji i kultury należy przypisać G.O. Hyltén–Cavalliusowi (1818–1889), który uznawany jest dzisiaj w Szwecji za założyciela pierwszego muzeum etnogra-ficznego w Szwecji (miejsceowość Växjö, prowincja Småland). Jego dzieło *Wärend och Wirdarne* (1863–1868) jest, jak podkreśla sam autor — „wstępem do etnologii szwedzkiej” (Kopczyński, 1987, s. 127). Jest to pierwsza publi-kacja dotycząca kultury ludowej Szwecji (Berg, 1933, s. 45). W 1869 roku G.O. Hyltén–Cavallius przesłał A. Hazeliusowi list, w którym zaznaczył, że „publikacja ma rozbudzić zainteresowania nad ludowością w południowej Szwecji” (Berg, 1933, s. 46). G.O. Hyltén–Cavallius zdawał sobie sprawę z postępu-jących, szybkich zmian zachodzących na wsi szwedzkiej, związanych z proces-em industrializacji obszarów wiejskich. Zmiany te dostrzegał także A. Haze-lius, który podczas swojej podróży po wioskach Dalarny dokonuje pierwszych zakupów. Są to elementy kobiecego stroju ludowego. Pierwszym obiektem muzealnym wpisanym do księgi inwentarzowej Nordiska museet w Sztokhol-mie, figurującym pod datą 29 lipca 1872 roku, jest spódnica wełniana. Orygi-nalny zapis: „1. Wełniana spódnica z parafii Stora Tuna w Dalarnie. Czerwo-na, w zielone paski, piękna, tkana domowym sposobem. Zakupiona w parafii Stora Tuna przez doktora A. Hazeliusa” (Hammarlund–Larsson, 1998, s. 182).

A. Hazelius szczególnie często i chętnie przebywał w Dalarnie, gdzie — jak wspominał po latach — „przewędrowałem przez każdą parafię, tam nauczyłem się kochać i rozumieć temperament i proste zwyczaje u zdrowych jak rydze wieśniaków, których od tego czasu zaliczam do swoich jakże wier-nych przyjaciół” (Bergman, 1999, s. 11).

3. Artur Hazelius — twórca Nordiska museet i Skansenu w Sztokholmie

W grudniu 1872 roku A. Hazelius zredagował zasady pozyskiwania zbiorów i ich opracowywania, które opublikował w krótkiej pracy pod tytułem —

Några anvisningar vid samlandet af folkdrägter och bohag m.m. („Kilka wskazówek przy gromadzeniu strojów ludowych, przedmiotów gospodarstwa domowego i innych”) (Hazelius, 1873, s. 3–8; Jansson, 1983, s. 7).

Ta niewielka i zapomniana dzisiaj publikacja określa postawę A. Hazeliusa wobec prac związanych z pozyskiwaniem obiektów do kolekcji muzealnej, którą tworzył. Przypomina ona formę kwestionariusza do gromadzenia obiektów w terenie (tekst tej publikacji tłumaczonej z języka szwedzkiego zawarty jest w Aneksie). A. Hazelius występuje tutaj jako przyszły twórca i organizator pierwszego swojego muzeum — Skandinavisk-etnografiska samlingen (Skandynawska Kolekcja Etnograficzna) w Sztokholmie przy Drottninggatan (fot. 3). Muzeum to zostało otwarte 23 października 1873 roku. A. Hazelius jawi się nam jako publicysta, żywo zainteresowany muzealnictwem i tworzeniem kolekcji o muzealnej wartości. Zdawał, sobie sprawę z konieczności inwentaryzowania pozyskiwanych w terenie obiektów. W listopadzie 1872 roku kontaktuje się ze szwedzkimi archeologami H. Hildebrandem i O. Monteliussem w celu opracowania kwestionariusza pomocnego w opisie zabytków i zbiorów. Sam — jak wiadomo — filolog z wykształcenia pozyskał dla swoich muzealnych zainteresowań i ambicji grupę współpracowników, także osób, które nie miały doświadczenia w muzealnictwie (Berg, 1972,

Fot. 3. Budynek muzeum Skandinavisk-etnografiska samlingen założonego przez A. Hazeliusa w Sztokholmie w 1873 roku. Od 1880 roku muzeum nosiło nazwę Nordiska museet. Ze zbiorów Nordiska museet w Sztokholmie.

s. 34). Wśród nich do najwybitniejszych postaci należeli R. Almström, R. Bergström, R. Cederström, A. Bondeson, N.G. Djurklou, P.A. Gödecke, G. Retzius, A. Strindberg czy K.B. Wiklund. Jego oddanym i długoletnim współpracownikiem był smålandczyk P.G. Wistrand (1852–1912). To właśnie on stanie się aktywnym badaczem terenowym i pierwszym wykształconym w dziedzinie muzealnictwa pracownikiem. P.G. Wistrand był — jak pisał o nim G. Berg — „dobrym rysownikiem, a jego liczne, bogate w detale rysunki, między innymi wnętrza chat, są nieocenionym źródłem wiedzy o życiu społeczności wiejskiej, szczególnie w miejscowościach położonych na wyżynie smålandzkiej” (1972, s. 35). „Wskazówki” napisane przez A. Hazeliusa przeznaczone były dla wszystkich zainteresowanych zbieraniem obiektów etnograficznych w terenie. Czytając je dzisiaj, należy pamiętać i zdawać sobie sprawę, że były one kumulacją przemyśleń człowieka wykształconego w duchu i szacunku do rodzimej tradycji. A. Hazelius, udzielając „wskazówek”, zwraca jednocześnie uwagę na rozwój zainteresowań sztuką ludową, która od tej pory traktowana będzie jako integralna część dziedzictwa narodowego i wystawiana w salach wystawowych.

Otwierając oficjalnie w 1873 roku swoje muzeum Skandinavisk-ethnografiska samlingen, A. Hazelius chciał przede wszystkim ukazać bogactwo i zróżnicowanie regionalne szwedzkiego stroju ludowego. W jego zamyśle miało to być muzeum stroju ludowego z wykorzystaniem manekinów. Postacie ludzkie naturalnej wielkości, ubrane w stroje i przedstawione we własnym środowisku, wzbudziły u zwiedzających żywe zainteresowanie. A. Hazelius odniósł sukces nie tylko w Sztokholmie, ale w całej Europie. Dzięki jego prezentacjom rodzima kultura ludowa została doceniona (Stavenow-Hidemark, 1991, s. 45) i wzbudziła żywe zainteresowanie w mieszczkańskim Sztokholmie.

W 1874 roku A. Hazelius otwiera w Sztokholmie nowe wystawy ilustrujące między innymi kulturę lapońską ze słynną sceną pt. „Jesienna wędrówka w Lule Lappmark” (fot. 4), stanowiącą naturalistyczne przedstawienie wędrujących Lapończyków z wykorzystaniem manekinów wykonanych przez artystę-rzeźbiarza C.A. Södermana, z którym już dwa lata wcześniej chętnie współpracował (Björkroth, 2000, s. 162) oraz na podstawie dokumentacji fotograficznej C.Ch. von Düben. Ciekawie przedstawiają się zaprezentowane równolegle wnętrza chat i postacie w strojach ludowych z prowincji Hälsingland z panoramą górskiego krajobrazu i architektury w tle.

A. Hazelius już wtedy doskonale rozumie potrzebę dalszego zbierania, powiększania, naukowego opracowywania zbiorów etnograficznych i ekspozycjonowania zgromadzonych muzealiów. Diorama, czyli przestrzenny pokaz z wykorzystaniem tworzywa plastycznego, do dnia dzisiejszego stanowi przykład wzorcowego rozwiązania ekspozycji muzealnej.

W 1874 roku A. Hazeliusa dotyka osobista tragedia. Po przebytych porodzie i urodzeniu syna Gunnara umiera jego żona, która do chwili śmierci po-

Fot. 4. Diorama według A. Hazeliusa pt. „Jesienna wędrówka w Lule Lappmark” zaprezentowana w Skandinavisk-etnografiska samlingen w Sztokholmie w 1875 roku. Ze zbiorów Nordiska museet w Sztokholmie.

zostawała jego najbliższym i najwierniejszym przyjacielem. A. Hazelius pozostał sam ze swoim małym synem i wielkimi ideami na przyszłość. Później motyw osobistego dramatu z powodu utraty kogoś bliskiego powróci w dioramie przedstawiającej opłakiwanie zmarłego dziecka w chłopskiej rodzinie z Dalarny. Będzie to miało miejsce na Światowej Wystawie w Paryżu (Exposition Universelle) w 1878 roku, na której A. Hazelius był komisarzem szwedzkiej części ekspozycji. Motyw dramatu rodzinnego, jakim jest śmierć dziecka, A. Hazelius zaczerpnął z obrazu A. Lindegren *Lillans sista bädd*. Ta wystawa była najbardziej popularna pośród zwiedzających szwedzką część ekspozycji. W Paryżu A. Hazelius użył tej samej formy wizualnej co w swoim sztokholmskim muzeum. Stworzył swoisty teatr w muzeum. Jego prezentacje, uformowane w postaci pomieszczenia pozbawionego jednej ściany, sprawiały wrażenie, że widz, stojąc bezpośrednio przed przedstawioną sceną, staje się jej uczestnikiem. W jego tak zwanych „żyjących obrazach” (szw. *levande bilder*) ukazana jest krótka historia opisująca konkretną, życiową sytuację (śmierć, wędrówkę, rozstanie). Figury zaprojektowane i wykonane przez rzeźbiarza A. Södermana, w teatralnej inscenizacji A. Hazeliusa ożywały, a widz przez chwilę uczestniczył w przedstawieniu. W Paryżu A. Hazelius odniósł ogromny sukces wystawienniczy i zyskał popularność w całym ówczesnym świecie muzealnym. Zebrał doskonałe recenzje prasowe, a prasa odgrywała w jego życiu ogromną rolę (Nyström, 1998, s. 71).

W 1880 roku Skandinavisk-etnografiska samlingen zmienia nazwę na Nordiska museet (Muzeum Nordyckie). W omawianym okresie powstaje słynne hazeliusowskie logo muzeum z inskrypcją — „Känn dig själv” („Poznaj samego siebie”) z charakterystycznym obrazem kamienia runicznego i promienistej gwiazdy. Hazelius dostrzegał już wtedy potrzebę wybudowania nowego, dużego i nowoczesnego budynku muzealnego, stąd cztery lata później, w roku 1884, nabywa na Djurgården teren pod budowę gmachu muzeum. Rozpisuje konkurs architektoniczny na wykonanie projektu budynku Nordiska museet, który zrealizowany zostanie według pracy I.G. Clasona (1856–1930), ale przy jednoczesnych sugestjach samego A. Hazeliusa, który chciał stworzyć budowlę ściśle nawiązującą do renesansu duńskiego. Djurgården jako dzielnica Sztokholmu zmieniała swoje oblicze. W tym czasie A. Hazelius zasłynął jako „największy jałmużnik Szwecji”. Określenie to odnosiło się do metody pozyskiwania pieniędzy na rozwój muzeum i kolekcji muzealnych. Całkowicie oddany swojej idei, pozyskiwał pieniądze od przyjaciół i znajomych. Organizował loterie, z których całkowity dochód przeznaczal na materiały budowlane i pensje dla robotników budujących Nordiska museet i Skansen. Jego ofiarność i zaangażowanie zyskały wśród całego społeczeństwa szwedzkiego olbrzymią przychylność, co pozwoliło na realizację jego projektów (Bergman, 1999, s. 25; Lewin, Millrath, 1933, s. 34). Doskonałą ilustracją jego działalności i poświęcenia jest obraz namalowany przez F. von Dardel w roku 1896 (w zbiorach Nationalmuseum w Sztokholmie), przedstawiający siedzącego A. Hazeliusa z wyciągniętą ręką, w której trzyma kapelusze na pieniądze, w drugiej ręce ma kartkę papieru z wypisanymi darami finansowymi.

Budowę Nordiska museet rozpoczęto symbolicznym wejściem na plac budowy 24 października 1888 roku, a uroczyste otwarcie gmachu nastąpiło po śmierci A. Hazeliusa, 8 czerwca 1907 roku. Dzisiejszy monumentalny gmach Nordiska museet fascynuje nie tylko odwiedzających muzeum turystów, ale także historyków architektury i urbanistów.

Prowadząc bardzo aktywny tryb życia, A. Hazelius opracował w 1889 roku tzw. prywatny porządek dnia. Zapoznajmy się z nim (Böök, 1923, s. 374):

Pobudka	— 8 ³⁰
Śniadanie	— 10 ³⁰
Czas poza domem	— 11–13 ³⁰
Pobył w Muzeum	— 13 ³⁰ –16
Obiad	— 16–17
Odpoczynek	— 17–18 ³⁰
Odwiedziny, spacer i praca	— 18 ³⁰ –23 ³⁰
Powrót do domu	— 23 ³⁰ –24
Spanie	— 24 ³⁰ .

Zapis tego planu sporządzony przez A. Hazeliusa w rzeczywistości przetrwał tylko na kartce papieru, ale faktem jest, że był człowiekiem całkowicie oddanym swojej pracy muzealnej (Lewin, Millrath, 1933, s. 28).

W latach 80. A. Hazelius odbywa wiele podróży po krajach europejskich (Niemcy, Dania, Norwegia, Austria, Francja), zwiedzając tamtejsze placówki muzealne i naukowe. Nawiązuje kontakty, poszerzając tym samym wiedzę wśród obcokrajowców o Nordiska museet w Sztokholmie. Współpraca z zagranicznymi partnerami była dla niego zawsze bardzo ważna (Stavenow–Hidemark, 1998, s. 89). W 1898 roku A. Hazelius utrzymywał kontakty ze 185 muzeami i stowarzyszeniami naukowymi w różnych krajach europejskich (Bergman, 1999, s. 26), wśród których warto wymienić Akademię Umiejętności w Krakowie, naczelną polską instytucję naukową w okresie zaborów. Jednocześnie dojrzewa u niego myśl pokazania architektury i kultury wiejskiej na otwartej przestrzeni. Po doświadczeniach zdobytych na organizowanych wystawach było to rzeczą naturalną. A. Hazeliusa zainteresował przykład Bygdoey w Norwegii, gdzie w 1881 roku przeniesiono kilka zabytkowych obiektów z wyposażeniem (Stoklund, 2001, s. 11). Ważne dla jego koncepcji były badania E. Sundt, które dotyczyły stanu zachowania dawnej architektury norweskiej. Także w Szwecji, w południowej prowincji Skåne, G. Karlin realizował plany związane z powołaniem muzeum Kulturen w Lund.

Pierwszym krokiem do stworzenia muzeum na otwartym powietrzu był moment, kiedy hrabia W. von Hallwyll zakupił w 1890 roku sąsiadujący ze wzgórzem Skansen teren Framnäs z przeznaczeniem dla Nordiska museet i kolejną ekspozycję o dawnym Sztokholmie i sztuce eskimoskiej. Rok później A. Hazelius planuje zakup części terenu położonego na wzgórzu Skansen, tzw. Övre Skansen (Górny Skansen), gdzie rozpoczął swoją działalność. Znamienne są słowa zapamiętane przez jednego z pracowników A. Hazeliusa. Holmström, bo tak nazywał się ów pracownik, zapisał w swoim pamiętniku wypowiedź A. Hazeliusa — „Pewnego razu, kiedy szedłem z doktorem do Framnäs, popatrzył na wzgórze Skansenu i powiedział: chętnie zjadłbym ten Skansen. I cóż, pewnego dnia otrzymał go, a ja wraz z nim poszedłem tam. Szedłem przed nim, torując mu drogę w głębokim śniegu. Wtedy odezwał się do mnie: «Popatrz! Tutaj będziemy mieć chałupę z Mora, tutaj z Blekinge, a tam z Bollnäs»” (Böök, 1923, s. 346).

Z tego okresu zachowała się ciekawa korespondencja pomiędzy Hazeliusem i artystą baronem T. Cederströmem, który przebywał w Monachium i żywo interesował się ideą powstawania Skansenu. A. Hazelius pisał do niego i powoływał się na znajomość z baronem w celu pozyskania wsparcia finansowego. Listy te ukazują głęboką troskę i zarazem obawy o powstawanie Skansenu. W liście z 16 stycznia 1891 roku A. Hazelius pisał: „Tylko jedna osoba w całym Królestwie Szwecji, którą nie prosiłem, wysłała wkład pieniężny. To był Żyd... Musimy mieć Skansen. Prawdziwe miasto starych budowli

powinno powstać na tej cudownie usytuowanej parceli” (Böök, 1923, s. 359). W innym liście do T. Cederströma, datowanym na 1 kwietnia 1891 roku, A. Hazelius napisał — „Dziękuję, dziękuję za Twoje szlachetne słowa, że mogę używać Twojego nazwiska, jeśli zaistnieje taka potrzeba” (Böök, 1923, s. 362). W liście z 11 czerwca 1891 roku A. Hazelius napisał — „Skansen jest i będzie według mojego rozeznania mistrzowskim pociągnięciem, codziennie dostarcza mi przyjemności. Okropni ci sztokholmczycy” (Böök, 1923, s. 362).

Poprzez stworzenie Skansenu A. Hazelius osiągnął to, co było niemożliwe w salach muzealnych, stworzył nową formę przestrzeni, gdzie angażowano żywych statystów, ubranych w regionalne stroje. To była żywa prezentacja narodowej kultury i ekosystemu poszczególnych części Szwecji (Björkroth, 2000, s. 151; Bringeus, 1972, s. 20; Stavenow–Hidemark, 1991, s. 45). Skansen w zamyśle A. Hazeliusa ukazywać miał różnice w budownictwie regionalnym i wpływ, jaki miała ekologia na system kulturowy (Rosen, 1999, s. 172). Co więcej, Skansen pokazuje też, jak kiedyś wyglądał Sztokholm, jego przyroda i okolice. Słusznie twierdzi O. Wetterberg, że „projekt Skansenu Artura Hazeliusa był iskrą zapalną” w muzealnictwie (Wetterberg, 1991, s. 102).

Warto w tym miejscu zdać sobie sprawę, że zakup terenu pod muzeum Skansen nie był przedsięwzięciem łatwym. Ta część, którą A. Hazelius uroczyście otworzył 11 października 1891 roku, tzw. Övre Skansen, stanowiła niejako wstęp do dalszych starań o sąsiednie parcele, które zakupuje kolejno w następnych latach: Bredablicksområdet w 1892 roku, Nedre Skansen w 1896 roku, teren pomiędzy Nedre Skansen a Sevillaområdet w 1897 roku, Sevillaområdet w 1898 roku, Tivoliområdet w 1901 roku. Dostrzegamy tutaj konsekwentne działania twórcy Skansenu. W Övre Skansen A. Hazelius zaprezentował publiczności m.in. chałupę wiejską z Östnor z parafii Mora w Dalarnie (fot. 5) oraz obóz lapoński z mieszkającą w nim rodziną lapońską. Övre Skansen zakupił A. Hazelius za kwotę 25.000 koron. Już wtedy A. Hazelius zdawał sobie sprawę ze swojego osiągnięcia. Píše w jednym z listów z 6 stycznia 1892 roku — „Skansen będzie kopalnią złota” (Böök, 1923, s. 364). W innym liście wyznaje — „Skansen będzie ekonomiczną podporą Nordiska museet”. I rzeczywiście tak było do 1963 roku, kiedy Skansen i Nordiska museet stały się niezależnymi instytucjami muzealnymi.

Budowa Nordiska museet i prace związane z rozwojem sąsiadującego Skansenu były jedną z przyczyn, że jesienią 1892 roku A. Hazelius przenosi się na stałe na Djurgården. Zamieszkuje w Skansenie w tzw. Gula Huset, gdzie tworzy nowe plany dla rozwoju założonych przez siebie muzeów. Tu był szczęśliwy, „był władcą Skansenu, królem w swoim królestwie” (Böök, 1923, s. 371). Jego ideą było nie tylko przenoszenie obiektów, ale „pokazanie Szwecji w miniaturze” (Berg, 1933, s. 105) z budynkami, roślinnością i światem zwierząt. Dla A. Hazeliusa Skansen miał znaczenie narodowo-patriotyczne, społeczne i pedagogiczne (Berg, 1933, s. 106). Dzisiaj Skansen jest ponadto „mię-

Fot. 5. Pierwszy obiekt zaprezentowany przez A. Hazeliusa podczas otwarcia Skansenu w 1891 roku. Chałupa z Östnor w parafii Mora (Dalama). Ze zbiorów Nordiska museet w Sztokholmie.

dzynarodowym pojęciem” (Rosen, 1999, s. 157), zastrzeżonym szwedzkim znakiem firmowym najwyższej jakości.

W 1972 roku szwedzki etnograf reprezentujący akademicki ośrodek w południowej Szwecji, prof. N.–A. Bringéus z uniwersytetu w Lund, publikuje doskonały artykuł *Artur Hazelius och Nordiska museet*. Artykuł staje się współczesnym, nowoczesnym portretem A. Hazeliusa, w którym twórca Nordiska museet i Skansenu w Sztokholmie charakteryzowany jest jako „patriota, pedagog, pragmatyk i publicysta” (Bringéus, 1972, s. 7). K.G. Englund w swoich wspomnieniach o Djurgården słusznie zauważył, że „to był błogosławiony dzień, kiedy doktor Artur Hazelius przybył, aby postawić tutaj swoje kroki i uzmysłowił sobie, że miejsce jest odpowiednie dla jego marzeń o dużym muzeum na wolnym powietrzu” (Englund, 1938, s. 183). A. Hazelius powołując do życia Nordiska museet i Skansen, stworzył „szwedzki styl” w muzealnictwie. Dzisiejszy Sztokholm wiele mu zawdzięcza. Miasto stało się bardzo ważnym i prężnym ośrodkiem muzealnym w Europie. Popularność instytucji stworzonych przez A. Hazeliusa i ich działalność naukowo–badawcza i wystawiennicza doceniana jest przez badaczy i zwiedzających. To tutaj młode pokolenia Szwedów odbierają pierwsze lekcje z przeszłości swojego kraju. Tej idei był wierny A. Hazelius.

W 2001 roku minęła setna rocznica śmierci A. Hazeliusa. Zmarł 27 maja 1901 roku w Skansenie, gdzie do końca swoich dni mieszkał i pracował. Tam też został pochowany. Wraz z jego śmiercią skończył się okres szwedzkiego romantyzmu narodowego i tworzenia podstaw instytucjonalnych w szwedzkim muzealnictwie etnograficznym.

ANEKS

Kilka wskazówek w sprawie gromadzenia strojów ludowych, przedmiotów gospodarstwa domowego itp. (Hazelius, 1873, s. 3–8).

1. Gromadzenie strojów ludowych

Aby móc zdobyć obszerną kolekcję *jak najbardziej* kompletnych i charakterystycznych strojów ludowych, wymaga się:

1. Aby każdy pozyskany strój — zarówno kobiecy, jak i męski — był strojem **całkowicie kompletnym**, a więc składał się z wszystkich elementów *nakrycia głowy* (*walki do włosów, wstążki, czapki, koronki* — a to zarówno dla mężatek, jak i dla panien, dla panny młodej i druhen, o ile używają różnego rodzaju ozdób na głowę), *bielizny, halek, pończoch, butów i okryć wierzchnich*, również *szalików, chustek do nosa, rękawiczek, rękawic z jednym palcem, tasiemek, pasków, torebek, pasów męskich, klamer łańcuszków, pierścionków, lasek, biżuterii i ozdób różnego rodzaju*, o ile należą one do dawnego stroju;
2. Aby każda część garderoby była, o ile to możliwe, całkowicie pozbawiona usterek i wyglądała na zupełnie nową;
3. Aby w przypadku, gdy nie uda się otrzymać niektórych nowych lub będących w bardzo dobrym stanie części garderoby, np. spodni do kolan i obuwia, to należy — o ile to tylko możliwe — zamówić je u kogoś w parafii, kto **najwierniej** je skopiuje, bazując na **najstarszych wzorach** dostępnych na terenie tejże parafii;
4. Jeżeli w tej samej parafii wystąpi wiele rodzajów strojów ludowych, to należy w pierwszej kolejności pozyskać ten strój męski lub kobiecy, który jest najbardziej charakterystyczny, przy czym z reguły powinien to być strój noszony podczas uroczystości, ale — jeśli warunki na to pozwolą — również wszystkie pozostałe;

5. Aby stroje przeznaczone były dla mężczyzn i kobiet normalnego wzrostu, ale żeby nabywać stroje dziecięce w przypadku, gdy będą one miały inny krój i kolor niż stroje dorosłych. Aby móc z kolei zdobyć jedynie kolekcje *starszych bądź nowszych części stroju*, wymaga się:
6. Aby zabezpieczyć fragmenty strojów, przy czym powinny być one *zachowane w możliwie jak najlepszym stanie*.

2. Zbieranie przedmiotów gospodarstwa domowego itp.

W odniesieniu do powyższego wymaga się:

7. Aby pozyskiwać **sprzęt domowy i inne rzeczy mające dawny lub osobliwy kształt** jak *kufry, skrzynie, pudełka, różnego rodzaju misy, dzbanki, półmiski, drewniane talerze, łyżki, noże, stare naczynia gliniane i cynowe, rogi do picia, kufle z pokrywą, kielichy, drewniany sprzęt do przedzenia i tkania, sztance do znakowania chleba, prasy do wyciskania sera, młynki do przypraw, deski do wałkowania ciasta, zakończenia rzemieni, okucia kowalskie, stare zamki, miary łokcia i bezmiany, dalej wici, wiejskie skrzynie, wiejskie bębny, kloce do obróbki skóry, kalendarze runiczne ryte w drewnie, starą broń wykonaną z kamienia, drewna lub żelaza, instrumenty jak rogi i rogi myśliwskie, fujarki, harfy, różnego kształtu, tkaniny i hafty, stare obrazy i wersy z życzeniami oraz wiele podobnych im rzeczy**
8. Aby w przypadku niezwykłych i otrzymanych za niską cenę przedmiotów podobnego rodzaju nabyć *większą liczbę ich egzemplarzy*, które mogą pochodzić nawet z *tej samej parafii*; dotyczy to szczególnie przedmiotów ze śladami roboty *snycerskiej (w drewnie)*, z *malowidłami* lub napisami;
9. Aby w przypadku natrafienia na nadzwyczaj godne uwagi przedmioty gospodarstwa domowego, wymagające dużej powierzchni, jak *łóżka, szafy, stoły, krzesła* itd. a także *narzędzia rolnicze* itp., zawiadomić niżej podpisanego o ich stanie i cenie za nie oferowanej.

3. Ponadto wymaga się:

10. Aby *cena zakupu była tak niska, jak to tylko możliwe*, lecz jednak żeby zawsze raczej zapłacić trochę więcej za dobry egzemplarz niż wziąć gorszy, ale tańszy;

* W różnych rejonach występują często bardzo różne przedmioty gospodarstwa domowego, których naturalnie nie da się tutaj wyczerpać.

11. Aby każda zdobyta rzecz została natychmiast *zopatrzona w numer*, który należy do niej przyczepić i jednocześnie w notatkę, w *jakiej parafii i wsi została znaleziona*, łącznie z podaniem imienia i nazwiska właściciela, tudzież — jeśli chodzi o element garderoby — do jakiego stroju należy;
12. Aby — jeśli przedmiot jest nadzwyczaj osobliwy (jakiś niezwykły *pierscionek, korona panny młodej* lub podobne) — przytoczyć jego historię, o ile można się o niej czegoś dowiedzieć, np. o rodzie/rodzinie, w której dany przedmiot podlegał dziedziczeniu, oraz na temat innych wydarzeń z nim związanych, mogących mieć jakieś znaczenie;
13. Aby zdobyć parę *fotografii twarzy* charakterystycznych dla mieszkańców parafii lub *danego regionu* (zarówno mężczyzn, jak i kobiet oraz dzieci) wraz z podaniem imienia i nazwiska danej osoby, jej miejsca zamieszkania i wieku w chwili wykonania zdjęcia;
14. Aby zaraz po zebraniu tych przedmiotów przesłać je niżej podpisanemu *pierwszym* solidnym i tanim środkiem transportu, z podaniem informacji na temat kosztu;
15. Aby uzyskać informacje:
 - czy w danej miejscowości używa się wiele różnych strojów, np. różnych strojów świątecznych, z okazji chrzcin, żałobnych itd. oraz jak wielu i w jakich okolicznościach noszonych;
 - czy nabyte ubrania są jeszcze bardzo powszechne, czy rzadziej i czy całkowicie wyszły z użycia, a jeżeli tak, to kiedy ostatnio — o ile to wiadomo — były noszone;
 - o zastosowaniu oryginalnych przedmiotów gospodarstwa domowego i zwyczajach z nimi związanych;
 - o nazwach zebranych przedmiotów używanych na terenie danych miejscowości;
 - o ważniejszych zawodach i zajęciach mieszkańców parafii, jak również o ich usposobieniu (co ma stanowić wskazówkę dla artysty przy przygotowaniu do zdjęć).

Dr Artur Hazelius

Adres: Sztokholm, Kammakaregatan 37

BIBLIOGRAFIA

- Almquist V.
1903 *Artur Hazelius, „Fataburen”* 1901, z. 1.
- Baehrentz N.A.
1980 *Boken om Skansen*, Stockholm.
- Barucki T.
1989 *Architektura Szwecji*, Warszawa.

- Berg G.
1933 *Artur Hazelius. Mannen och hans verk*, Stockholm.
1972 *Nordiska museet som forsknings och bildningsanstalt, „Fataburen”*.
- Bergman I.
1999 *Artur Hazelius. Nordiska museets och Skansens skapare*, Stockholm.
- Björkroth M.
2000 *Hembygd i samtid och framtid 1890–1930. En museologisk studie av studie av att bevara och förnya*, Umeå.
- Bringéus N.-A.
1972 *Artur Hazelius och Nordiska museet, „Fataburen”*.
- Bujak A.
1975 *Muzealnictwo etnograficzne w Polsce (do roku 1939)*, Kraków.
- Böök F.
1923 *Artur Hazelius. En levnadsteckning*, Stockholm.
- Czajkowski J.
1984 *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*, Rzeszów — Sanok.
- Drzewiecka-Banaszak A.
1979 *Etnologia w Szwecji. Zarys rozwoju i współczesna organizacja, „Lud”, t. 63.*
- Englund K.G.
1938 *Mina Djurgårdsminnen*, Uppsala.
- Eriksson E.
1998 *Internationella impulser och nationell tradition. 1900–1915, w: 1900 — talets svenska arkitektur. Att bygga ett land*, Borås.
- Gólski A.
1972 *Zarys historyczny powstania muzeów skansenowskich w Europie i ich klasyfikacja, w: Muzea skansenowskie w Polsce*, Poznań.
- Hammarlund-Larsson C.
1998 *Samlingarna och samlandet, w: Nordiska museet under 125 år*, Stockholm.
- Hazelius A.
1873 *Några anvisningar vid samlandet af folkdrägter och bohag m.m., w: Skandinavisk — etnografisk samling i huvudstad*, Stockholm.
- Holmgren A.M.
1928 *Artur Hazelius — Nordiska museets skapare*, Stockholm.
- Jansson S. O.
1983 *Nordiska museets principer för föremålsinsamling genom 100 år, „Fataburen”*.
- Kopczyński W.
1987 *Tendencje badawcze w etnologii szwedzkiej w latach 1900–1925, „Lud”, t. 71.*
2000 *Rec. pracy I. Bergman, Artur Hazelius — Nordiska museets och Skansens skapare, „Materiały Zachodniopomorskie”, t. XLV.*
2001 *Artur Hazelius (1833/1901) och Hälsingland. Den polska etnologens syn, „Hälsinge runor. En Hembygdsbok”*.
- Lewin W., Millrath S.
1933 *Från Artur Hazelius dagar, „Fataburen”*.
- Nyström B.
1999 *Nordiska museet. Sveriges Museum för kulturhistoria*, Stockholm.
1998 *Att göra det förflutna levande, w: Nordiska museet under 125 år*, Stockholm.
- Pokropek M.
1976 *Budownictwo ludowe w Polsce*, Warszawa.

- Rosen B.
1999 *Skansen under 1997*, „Fataburen”.
- Stavenow–Hidemark E.
1991 *Hur svenskt var det svenska*, „Fataburen”.
1998 *Museibygget*, w: *Nordiska museet under 125 år*, Stockholm.
- Stoklund B.
2001 *Ideen om ett friluftsmuseum, Friluftsmuseet*, „Kulturen”, En årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige.
- Tretet B.
1947 *Muzea pod otwartym niebem*, w: *Muzealnictwo*, red. T. Dobrowolski, S. Komornicki, Kraków.
- Wetterberg O.
1991 *Samfundet utvecklar byggnadskulturen*, „Bygd och Natur”.
- Zareba A.
1954 *Uwagi o muzeach skandynawskich*, „Lud” t. 41, z. 2.

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Nordiska museets Arkiv (Hazeliusarkivet) w Sztokholmie.

Waldemar Kopczyński

ARTUR IMMANUEL HAZELIUS (1833–1901) — THE FOUNDER OF NORDISKA MUSEET AND AN OPEN–AIR MUSEUM IN STOCKHOLM. FORMATION OF INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF SWEDISH MUSEOLOGY IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

(Summary)

The article discusses the work of A. Hazelius (1833–1901), the founder of Nordiska Museet and an open–air museum in Stockholm. A. Hazelius' contribution to the saving of Sweden's cultural heritage has been discussed. A. Hazelius was aware of the educational importance of museum exhibits, understood the need of collecting and documenting ethnographic collections and presenting historical artefacts. Diorama, i.e. a mode of scenic representation of a picture (or series of pictures) seen from a distance through a large opening, used and promoted by A. Hazelius in his Skandinavisk–etnografiska samlingen (Nordiska museet since 1880) in Stockholm in 1987, has been an example of a model museum exhibition until today.

The article points out to the fact that the institutions established by A. Hazelius became a symbol of the Swedish museology and that the exhibitions presented in the museum created a new form of space at those times. Owing to A. Hazelius Stockholm has become a very important place in European museology.

A. Hazelius is little known in Polish literature on museology and ethnography. The article emphasizes that despite the time that has passed since A. Hazelius' achievements, reliable scholarly information on him is still lacking. This publication aims to fill this gap.